

A nemzetiségek egyenjogúsításának útján

A NEMZETISÉGI JOG FEJLŐDÉSE A DEMOKRATIKUS ROMÁNIÁBAN —
JOÓ RUDOLF BESZÉLGETÉSE DEMETER JÁNOSSAL

A Kossuth Könyvkiadó új sorozata, „A híd”, és Joó Rudolfnak köszönhetően, annak első kiadványa talán azt jelenti: Magyarországon is felébredt Csipkerózsika álmából a legújabb kori és a napjainkra vonatkozó nemzetiségi kutatás.

Ezúttal indokolatlan megkésettségünk: a világon mindenütt megnőtt az érdeklődés a nemzet és a nemzetiség iránt; több szocialista országban intézményes keretek állnak e tudományág képviselői rendelkezésére; Romániában Gáll Ernő megfogalmazását kölcsönvéve: „tegnapi és mai önismeret” és „Sajátos tudatunk történelmi gyökerei” címen folyik a romániai magyarság távoli és közelmúltjának feltárása és az ismert nemzetiségi jogász, Mikó Imre azért tette meg vizsgálódása tárgyául a nemzetiségi tudat és a jogi tudat viszonyát, hogy a társadalom egészével megismertesse az alkotmány és a különböző törvények és rendeletek nemzetiségekre vonatkozó részeit, hogy azok maximálisan élni tudjanak vele.

Jelen könyvecske műfaját tekintve is rendhagyó: a nemzetiségi kérdés egyik legkiválóbb, tárgyilagos szemléletű hazai szakértője, Joó Rudolf által készített jogtörténeti interjú a Kolozsváron élő Demeter Jánossal (1908—). Demeter ott volt a romániai magyar haladó politikai mozgalom születésénél — ld. Erdélyi Fialatok, Magyar Dolgozók Országos Szövetsége (MADOSZ) —; az észak-erdélyi antifasiszta ellenállás megszervezésénél; 1946-ban, mint a MADOSZ jogutódja, a Magyar Népi Szövetség (MNSZ) jogügyi szakembere, a nemzetiségi törvénytervezet egyik kidolgozója; a törvénysértések szenvedő alanya; egyetemi tanár, szerzője több jogtörténeti tanulmánynak; Eduard Eisenburgerrel és Valentin Lipattival közösen írta „A nemzetiségi kérdés Romániában” (1972) című, különböző idegen nyelven megjelent művet. Emlékirata, a „Századunk sodrában” (1975) elsődleges történeti forrásnak számít a szakemberek számára is.

A megkérdezett és a kérdező rendkívül harmonikus, mondhatni gazdaságos együttműködésének tulajdonítható, hogy az olvasó megtudja: 1. az 1919-ben Románia és a szövetséges hatalmak között megkötött kisebbségi szerződést nem foglalták be az alkotmányba; s a beígért kisebbségi törvény sem készült el; 2. hogy 1940—44 között Észak-, és Dél-Erdélyben egyaránt hivatalos lett a faji és a kisebbségi diszkriminációs politika; 3. ami a címben jelzett korszakot jellemzi — ahogy azt a Nemzetiségi Minisztérium kiadványa 1948-ban, és Joó Rudolf beszélgetőpartnere 1983-ban megállapította: „a nemzetiségi kérdésnek a haladó demokrácia szellemében való megoldását a román demokrácia erői döntő kormányzati feladatként jelölték meg”. Ez *Petru Groza* költői megfogalmazásában így hangzik: a román kormányt az a szándék vezette, hogy „a demokratikus Románia minden nemzetiségének szülőanyja legyen”. Demeter János tapasztalhatta, és Joó is világosan látja, hogy az 1944 utáni megváltozott nemzetiségi politikában a nemzetközi viszonyok és a belső demokratizálódás mellett meghatározó szerepe volt Grozának, aki nem vitatta el, hogy a nemzetiségek és anyanemzetük közötti korlátozásoktól mentes kapcsolat erősíti és megszilárdítja Románia kapcsolatát is az illető országgal. A Groza-kormány nemzetiségi politikájával szemben a diktatúrák Romániája a legszélsőségesebb nacionalizmust képviselte, kiváltképp a *homogen nemzeti állam* koncepcióval. Ilyen előzmények után került sor a nemzetiségek jogi helyzetének rendezésére, nem utolsósorban a *kollektív jogokat* biztosító nemzetiségi törvény kidolgozására.

Joó kommentárjaiból, aki európai ismeretei alapján elfogultságtól s elítéllettlől mentesen, de a probléma akuttségét nem vitatva látja be Közép-Kelet-Európa nemzetiségi térképét, meggyőző erővel derül ki az az egyetemes igazság, hogy az általános emberi és a speciális nemzetiségi szabadságjogok elválaszthatatlanok az ország demokratikus rendszerének mikéntjé-

től, azaz akkor méri bőkezűen az állam mindezeket a jogokat, ha magas szintű a demokrácia. Ez Romániára lefordítva: 1945—48 között a demokratikus fejlődés felfelé ívelő szakaszában kiteljesedhettek a nemzetiségi jogok is, de 1948-tól a politikai antidemokratizmus erre a kérdésre is visszahatott.

Joó és Demeter szerint: a nemzetiségi egyenjogúságnak két feltétele van, amelyek együtt járják végig a megvalósulás stációit. Ezek a feltételek: I. a) ha jogilag biztosítva van valamennyi állampolgárt megillető *egyéni szabadságjog*, b) és a nemzeti azonosság megtartását biztosító *kollektív szabadságjogok* (nyelvhasználat: például statutum; kisebbségi érdekvédelmi szervezet: MNSZ; területi autonómia: Magyar Autonóm Tartomány). II. ha ez a jogrendszer működőképes, társadalmi-politikai valóság.

A Moszkvában aláírt fegyverszüneti egyezmény előírta a faji és a nemzetiségi üldözés bezüntetését, és az internálód és munkatáborokba hurcolt személyek szabadonbocsátását. Ezzel végetért a romániai zsidóság kálváriája — 1940—44 között 400 000-en pusztultak el az azonali megsemmisítő akciók során Romániában, a 150 000 észak-erdélyi zsidóból is csak 30 000 tért vissza a lágerekből, és a MNSZ közbenjárására 1945-ben hazatérhetett az az 50—60 000 indokolatlanul, kisebbségi sorsából adódóan internálótáborba hurcolt magyar is.

Demeter magyarázata szerint a nemzetiségi panaszok orvoslására állították fel 1944. november 14-én a Nemzetiségi Minisztériumot, de ezt mindenképpen ki kell egészíteni egy adalékkal. A dátum azonos azzal, amikor a SZEB részéről a szovjet katonai parancsnokság bevezette a felszabadított Észak-Erdélyben a magyar lakosságot ért atrocitások miatt — ezt nyugati diplomaták is megerősítették — a szovjet ellenőrzés és az ODA Észak-Erdélyi Végrehajtó Bizottsága vezetése alatt az autonóm román — magyar közigazgatást. Az 1945. február 7-i Nemzetiségi Statutumot, amely a közigazgatásban és az igazságszolgáltatásban biztosította a nemzetiségek nyelvének használatát, ahol a lakosság 30 százalékát teszik ki, a romániai magyar értelmiség olyan alapnak tekintette, amelyet továbbfejleszteni szükséges, a jogegyenlőség érdekében. Joó ismételt kérdésére Demeter megerősítette, hogy a statutumot azóta sem vonták vissza, Miko azonban úgy látta, hogy ma ezzel nem számolhat a romániai magyarság. Az Észak-Erdélyi Végrehajtó Bizottság a statutumot az északi-erdélyi viszonyoknak megfelelően módosította; a kétnyelvűség a belső ügyintézésben, a lakossággal való érintkezésben és az állami és tömegszervezetek vonatkozásában 1953—54-ig megmaradt gyakorlatilag. 1945—46 között, amikor a romániai magyarságot képviselő szervezet, a MNSZ, a román reakcióval szemben a baloldal szövetségeseiként egyenrangú félként vett részt az ország újjáépítésében, s amikor még a mindent háttérbe szorító osztályharc nem károsította a demokrácia és a nemzetiségi egyenjogúság elvét és gyakorlatát, létrehozhatta egyenjogúságát biztosító intézményes szervezeteit. A magyarságra nézve kedvező fordulatot vett: a visszaperlési törvény, a CASBI, a Csiiki Magánjavak, a földosztás, a táborok fölszámolása, a rendezetlen állampolgársági helyzet megszűnése.

1946-ban a béketárgyalások kétszeresen is fordulópontot jelentettek: a nemzetiségi törvénnyel az egyenjogúság maximális biztosítását érhették volna el — a tetőpont ugyanis a hanyatlás kezdete is volt. Júniusban tartotta az MNSZ, a romániai magyarság politikai szervezete II. kongresszusát. Kurkó Gyárfás az MNSZ országos elnöke a kongresszus előtt kapott megbízást a kormány és az állami szervek részéről a nemzetiségek *kollektív* jogvédelmét biztosítandó, egy nemzetiségi törvénytervezet elkészítésére, amelyet szinte „24 óra” alatt dolgozott ki Berivoy János és Demeter János. A nemzetiségi törvényt a kormánnyal történt egyeztetés után elfogadta a kongresszus. Mint Demetertől megtudható, ez kiegészítette a statutumot: azaz, hogy biztosította a nem román anyanyelvű állampolgárok egyesülési jogát; az egy központi érdekképviseleti-, közjogi szervezet létrehozását; a közigazgatási intézményeknél nemzetiségi bizottságok létrehozását; s a nemzetiségi nyelv használatát nem 30, hanem 15 százalékot kitevő lakosság esetében a belső ügyintézésre is kiterjesztette. Kiegészítésképp ismét szükséges a nemzetközi háttért megvilágítani: május 7-én Párizsban a külügyminiszterek tanácskozásán elutasították a magyar küldöttség felterjesztését: az Erdély 22 000 km² terüle-

tére vonatkozó igényt. A párizsi béketárgyalások és a novemberi választások után — a baloldali győzelméhez az MNSZ félmillió szavazatával döntő mértékben járult hozzá — a nemzetiségi törvénytervezet alkotmányos elfogadása elmaradt, amint azt az 1948-as Alkotmány szövege mutatja. Pedig az említett tervezetben foglalt jogelvek jelentősége túlnő egyetlen ország keretein; szélesebb földrajzi körben is érvényes lehet tájainkon a szocialista nemzetek és nemzetiségek együttélésének biztosításában. Kívánatos lenne, hogy az MNSZ dokumentuma ott legyen azon a munkaszalton is, amely körül majdan egy nemzetközi munkacsoport az egyetemes kisebbségvédelem jogalapjait dolgozza ki. (Kossuth.)

LIPCSEY ILDIKÓ

Beke György: Boltívek teherbírása

Nem szólhatok anélkül Beke György *Boltívek teherbírása* című új riportregényéről, hogy ne említeném a korábbiakat. Négy esztendeje, egyik beszélgetésünk során ezt mondta Beke György: „*Sorra járom az erdélyi tájakat. Eddig két ilyen riportkötetem állt össze; a Szilágysági hegehupa, amely, mint a címe mutatja, a Szilágyságról szól, valamint a Nyomjelző rokonság, amelyben a mai Fehér megyéről igyekeztem képet adni. Ezek sorát szeretném folytatni más tájakról is.*” Nem sokkal e beszélgetésünk után megjelent a harmadik kötet Bekének e tájakat, megyéket feltérképező sorozatában, a *Búvópatakok*. Ebben Beszterce-Nadózsi megyébe kalauzolt bennünket.

Beke György, a romániai magyar irodalom méltán a legjobbak között számon tartott íróriporter egyénisége kiválóan ismeri Erdélyt. Népének múltját és jelenét kutatja, s a vele együtt élő népeket. Azért kutat, azért vizsgál múltat és jelent, hogy felkeltse a nemzetiségi önismeret igényét, segítse elmélyülését; s hogy a jelen állapotok feltárásával, közzétételével, a változások irányának és formáinak rögzítésével, az egymásra ható, életet-sorsot formáló erők megmutatásával mindenki számára világossá, nyilvánvalóvá tegye a jövő lehetőségeit. S hogy ezáltal elgondolkoztasson és számvetésre készítessen mindenkit magánemberként, ugyanakkor valamely közösség tagjaként: mi a saját szerepe, feladata, sőt kötelessége annak érdekében, hogy ezek a lehetőségek a legjobb, legmegfelelőbb formában megvalósuljanak.

Amikor az előbb úgy fogalmaztam, hogy tájakat, megyéket feltérképező sorozat, akkor a feltérképezést mindenre értettem. Történelemre, hagyományokra, szokásokra, mai életformára, lehetőségekre, változásokra; sőt az emberi lélek és a gondolkodásmód feltérképezésére is. Olvasottság, tájékozottság és szorgos utánajárás eredményeképpen a táj és az ott mindenkor élő népek történelme és mai sorsa együtt, folyamatában van jelen Beke György riportregényeiben. Nem egymás mellett, hanem együtt, a maguk természetes összefonódásában mutatkozva meg. S Beke riporteri erényei közé tartozik a tájékozottságon és a szorgalmon kívül a tények tisztelére alapozott őszinteség. Továbbá a saját vélemény, az elkötelezettség, a nyílt állásfoglalás. Mindez olvasmányos, könnyed stílussal párosul.

Azért mondtam el ezeket az előző három kötet említésekor, mert érvényes a tavaly megjelent negyedikre is. A *Boltívek teherbírása* az író Máramaros és Szatmár megyében tett utazásainak, barangolásainak eredménye. Misztótfalutól Kismajtényig feszül az a történelmi-emberi ív, amely alá felsorakozik a vidék története, hajdani és mai embereinek élete. Nagykároly, Koltó, Érmindszent, s így sorjázna tovább a települések a könyv lapjain. II. Rákóczi Ferenc, Károlyi Mihály, Petőfi, Ady s más ismert személyiségek kerülnek szinte emberközelbe a mai olvasóhoz. (S ez az emberközelbe hozni tudás is az írói erények közé sorolandó.) Törté-